

nyomán adta fel neki a „filozófiai“ kérdést: mit is cselekedett, mi is történt övele voltakép?

Képzeljük el Komjáthy eszmei életuraságát alászállítva a földre, a mindennapi, a valóságos életbe, minden elméletből egyébként tabula rasát csinálva, magán kívül minden egyebet tagadva, s kifejezésben és formában is szakítva az előzményekkel: s előttünk áll Ady forradalma. A mondottakból azonban kitétszik, hogy voltak annak előzményei a házai költészetben, s Komjáthy Jenő fejlődéstörténeti jelentősége éppen abban áll, hogy Adyhoz vezet át.

„Bankó leányá“-nak nyugatmagyarországi horvát változata.

Írta: BAJZA JÓZSEF.

Maga a semptei névtelen megmondja, hogy széphistóriáját „horváltúl magyarra“ nem régen fordította.¹ Szilády Áron Ráskai Gáspár *Vitéz Franciscójához* írt jegyzeteiben megkezdte a horvát minta nyomozását.² Szegedy Rezső és Pável Ágoston egész sereg horvát változatot gyűjtöttek össze.³ A nyugatmagyarországi horvát változat azonban elkerülte figyelmüket, ámbár a nyugatmagyarországi horvát népköltészet érdemes gyűjtője, Kurelac Ferenc, immár 62 esztendeje kiadta.⁴

A verset Kurelac a negyvenes években Sopronudvardon (horvátul Mučindrof, németül Grossmutschen) jegyezte fel. A kis románe 48 nyolcszótagos rímtelen sorból áll. Ez a forma a délszláv népepikának nem a rendes formája, de elég gyakran előfordul. A románe első olvasásra is a hézagos előadás benyomását kelti, de töredezett voltában is értelmes. Pontos prózai fordításban így hangzik:

»Az ifjú királyfi öreget és fiatal táborba paranesol. Azt

¹ *Régi Magyar Költők Tára*, VIII. k. 1930, 173—178. és 465—468. I. Azaz a vers szövegéből nem következik az, hogy ő a fordító. Lehet, hogy csak a fordítás magyar átdolgozója.

² *Régi Magyar Költők Tára*, VI. k. 1896, 312. l.

³ Szegedy Rezső: *A „Béla király és Bankó leánya“ forrása*. Budapesti Szemle, 153. k. (1913), 404—422. I. Pável Ágoston: *A Bankó leányjáról szóló széphistória délszláv forrásai*. Egy. Philologiai Közlöny, 1913, 104—112. l.

⁴ Kurelac Fran: *Jačke*. Zagreb, 1871, LIV., 314., IV. l. 8°. Maga a horvát románe a 187—188. l.-on olvasható. Címe nincs.

az öreg atyát is, akinek kilenc leánya volt. A legidősebb Roza-linka, a legifjabb Vidovinka. Az öreg atya megijedt, mit tegyen most, merre menjen? Mondja neki a legfiatalabb leány, a szép ifjú Vidovinka: „Ne félj, öreg atyám, én foglak helyettesíteni. Vegyél mókus-lovat (t. i. fürgét, mint a mókus), szabj ruhát katona módra.“ Az öreg atya lovat vesz, ruhát szab katona módra. Vidovinka felül a lóra, katona öltözetet visel. Mikor a táborba ért, megnézi az ifjú királyfi, csodálkozik és nézi őt és mondja az ifjú királyfi: „Gyertek ide katonák valamennyien és a katonák kapitányai! Közöttünk van egy ifjú, szebb minden leánynál. Vezessük őt Új-Vásárra, hogy lássuk, nem leány-e? Vajjon elkerüli-e a selymet, puskát-lőport fog-e venni?“ A leány böles volt, böles és ravasz volt, hogy a selymet elkerülte, puskát és lőport vett. „Vezessük oda a Dunára, átússza-e a Dunát?“ Az ifjú királyfi a Duna partján, ám a leány a Duna közepén, az ifjú királyfi a Duna közepén, ám a leány a Duna túlsó oldalán. Felfedte selymes keblét, megmutatta a csípőjét (pokolzala ženska bedra). „Nézd csak, nézd csak, ifjú királyfi, íme leány vagyok.“ „Várj csak, várj csak, leányka, te leszel az én szerelmem.“ „Én meg nem leszek és nem leszek, elég próbára tettél engemet.“»

Széphistóriánk eddig ismert horvát változatai közül a jelen változat kétségtelenül a *Dunčić Romanija* címűhöz áll legközelebb, melyet Szegedy Rezső tárgyalt részletesen.⁵ Találkoznak abban, hogy a rendes népies három próba helyett csak kettő alá vetik a leányt, a két próba is azonos, a Dunán való versenyzés kifejezései is egyeznek. Lényeges eltérés a kettő között csak az, hogy Dunčić János kilenc fiával henceg, holott nincsenek fiai és hogy a fiatal királyfinak az atyja tanácsolhatja, milyen próbák alá vesse Romaniját. E mozzanatok azonban nem tartoznak szorosan a román cselekvényéhez. Mellőzésük nem megy az értelem rovására, így érthető elveszésük.

A *Dunčić Romaniját* 1859-ben a Veglia szigetén és a vele szemben fekvő szárazföldi Vinodolban jegyezték fel. A veglia-vinodoli gyűjtésben e történetnek még két változata található meg. Ezek a nyugatmagyarországitól távolabb állanak. Egyelőre csak annyiban érdekelnek bennünket, hogy románecunk hősnőjé-

⁵ *Hrvatske narode pjesme što se pjeraju po Istri i Kvarnerskih otocih.* Trst 1879, XVII. sz. (Különnyomat a Naša Slogából.)

nek, Vidovinkának, a nevét magyarázzák meg. Az egyikben az apát Vidnak, a másikban Vidoviének hívják.⁶

Egy sopronudvardi és egy veglia-vinodoli népvers e feltűnő találkozására könnyen megmagyarázható. A nyugatmagyarországi horvátok túlnyomó részben ma is ugyanazt a nyelvjárást, az úgynevezett čakavštínát, beszélik, amelyet a veglia-vinodoli horvátok is beszélnek. 1522—1579 között valóban az akkor čakavštínát beszélő területekről költöztek be, amit a történeti adatokon kívül számos máig kimutatható kulturális kapcsolat igazol.⁷ Bankó leányának valamennyi eddig ismert változatát oly területen jegyezték fel, mely čakavštínát beszél, vagy legalább is a XVI. században a török hódítás következtében beállott nyelvjárási eltolódásokig čakavštínát beszélt, még a szerb és a bosnyák földre helyezett változatokat is, úgyhogy a Bankó leányát, ha tárgya nemzetközi is, a délszláv népköltészetben belül speciális ça-horvát történetnek kell minősítenünk. A ça-horvát terület meg nagyjában összeesik a középkori Croatia és Dalmátia területével.⁸

A čakavštínán belül Vegliához és a Vinodolhoz fűződik szorosabban a mi románkunk és úgy látszik az egész tárgy. Erre utalnak a Vidovinka, Vid és Vidovié nevek is. Vegliának és Vinodolnak urai hosszú századokon át a Frangepánok voltak. A Vid névvel e hatalmas horvát dinasztia-családban a XII. és XIII. században négy nemzedéken át találkozunk. IV. Vid és unokatestvére Škinela között a Frangepán-terület két részre szakadt. A két ágat azután Vidoviének, illetőleg Škineliének hívták. Az 1432-ben elhalt Frangepán IV. Miklós horvát-dalmát bán kilenc fiút és egy leányt hagyott maga után.⁹ A veglia-vinodoli változatok a kilenc fiút és a kilenc leányt emlegetik, azt a nyugatmagyarországi és a magyar széphistória is.

A Frangepánok története adja meg a kulcsot a nyugatmagyarországi románk egyetlen homályos helyének magyará-

⁶ L. az idézett gyűjtemény II. és III. számú versét.

⁷ Nem érezzük feladatunknak, hogy a kérdéssel itt bővebben foglalkozzunk. Magyarul írtak erről: Mohl Adolf: *Horvátok bevándorlása 1533-ban*. 1915; Werdenich Endre: *A kelénpataki miscskönyv* (Győri Szemle, 1932, 196—200. 1.); Bajza József: *A nyugatmagyarországi horvátok* (Magyar Szemle, 1933 dec.).

⁸ A Cetinától, Sanától és Unától nyugatra, a Szávától és Kulpától délre eső horvát területek. De a tengerparton e határoktól délre is voltak ça-nyelvű vidékek.

⁹ L. Klaić Vjekoslav: *Krčki knezovi*, 1901, 100., 163., 219. l. és U. a. *Povjest Hrvata* sv. II, dio II., 116. l.

zatához is. A selyem-puskapróbára Újvásárra (v. Nove Sajme) vezetik Vidovinkát. Hogy Újvásár alatt Kurelac és két recitátora valami helységet értettek, az világos a helyesírásból. Dun-čič Romaniját boltba vezetik, más változatokban e próba a piacon, vagy a vásáron történik. Ez a fejlődés érthető. De miért megy Vidovinka „új” vásárra? Újvásár nevű hely nincs Nyugatmagyarországon.¹⁰ De nincs-e az ó-hazában? 1480-ban Magyar Balázs, majd a velenceiek elfoglalják a Frangepánok ősi fészket, Veglia szigetét. Ez oly nagy benyomást tett a horvátokra, hogy Magyar Balázsról még kétszáz év múlva is készülnek horvát versek. A Frangepánok erre Vinodol székhelyére, Noviba, teszik át központjukat. 1493-ban a modruši püspök is oda helyezi székhelyét. Novi kereskedelmileg is fontos hely lesz, melynek négy piaca van.¹¹ Abban az időben tehát, mikor a nyugatmagyarországi horvátok elhagyták az új hazát, Novi igen fontos hely volt. A Frangepán-történettel valahogyan összefüggő románe hősnőjét tehát e próbára Novi piacára, Novi vásárára vezetik. Novi annyit tesz, mint „új”. Később elhomályosult Novi emléke és lett Novi vásárából Újvásár.

Ez okoskodás helyességét megerősíti két más változat. Egy muzulmán változat szerint Pejmana, a hősnő atyja, Dizdar aga, Noviban vagy Novigrádban lakik. Miután Stambulból hazamenet a leány a Drinán kelt át, ez a Novigrád valahol Boszniában keresendő, amint ezt különben a vers is mondja. Ča-nyelvetterületen feküdt az Una partján, Kostajnica közelében, egy Novigrad, melynek eleste (1556) végzetes csapás volt Horvátországra és a nyugatmagyarországi horvátok egy csoportjának az ó-hazából való elvándorlását is okozta.¹² Dizdar aga azonban csak egy kései népének jóvoltából került ide. Hiszen ő a cattarói öbölben fekvő Novigradnak volt az utolsó török parancsnoka, mely vár 1687-ben esett el. A népénekest az nem zavarja, hogy a cattarói öbölből ezek szerint a Drinán át kell Stambulba utazni. A Novi vagy Novigrad helynév annyira összeforrott a

¹⁰ Schwartz Elemér (*A nyugatmagyarországi német helységnerek*, II. kiadás, 169. l.) ugyan tud két Neumarktról, de ezek egyikét sem hívják, sem magyarul, sem horvátul Újvásárnak.

¹¹ L. Klaić: *Povjest Hrvata*, Sv. III., dio I., 1911, 4., 35., 38. l. és u. a. *Krčki knezovi*, 1901, 34–55. l.

¹² Ujević Mate: *Gradišćanski Hrovati*, Zagreb, 1933, 9. l. Magát a verset l. Bogišić V.: *Narodne pjesme*, knj. I., 1878, 260–264. l. (Glasnik srpskog učeničkog društva, II. odel, knj. X).

románcsal, hogy a népénekesek aszerint, hogy melyik Noviról vagy Novigradról tudnak, abba helyezik a cselekvényt. A másik változat az, melyben Kraljević Marko huga lesz a hősnő. Ez nem szerb változat, mert a Közép-Dalmáciában fekvő Makarskán jegyezték fel. A népénekesek ráfogta a történetet Kraljević Markora, de láthatólag nem ismeri jól Marko viselt dolgait. Nem tudja Marko várának a nevét, nem tudja, hogy Marko császára a török szultán. Marko huga nyole évig küzd e császár szolgálatában a — Rigómezőn! Az ismert próbára itt Novi Pazarba viszik a leányt. Onnan egyenesen bevágtat Marko várába. Ez Prilep volna, mely onnan légvonalban mintegy kétszáz kilométerre fekszik. Világos, hogy csak a Novi helynév miatt került az énekbe Novi Pazar.¹³

A magyar széphistória szerencséskezű felfedezője töprengett a kérdésem, hogy került a horvát minta Semptére, a Vág mellé. 1569-ben vette Thurzó Elek feleségül Zrinyi Miklós leányát. Sempte Thurzó-birtok volt. Az esküvő alkalmával horvát vitézek kerülhettek Semptére. Így hallhatta a magyar költő a horvát eredetit.¹⁴ E feltevés megállhat ugyan, de a nyugatmagyarországi románc ismerete után nincs rá szükségünk. Tudjuk ugyanis, hogy a ça-horvátok eljutottak a Felvidékre és Morvaországba is. Serédi Gáspár senkvicai uradalma volt a felvidéki horvátság központja.¹⁵ A legrégebb nyugatmagyarországi horvát írók egyike, Senquicay Pál (1610—1679) is oda való volt.¹⁶ 1565—1579 között zajlott le a marchmezei, a morvaországi és a felvidéki horvát település.¹⁷ A morva nikolsburgi járás három községében és a pozsonymegyei Horvátgurában és Dévényújfalun, ma is élnek horvátok. Eredetileg Pozsony, Nagyszombat és Szakolea között egész sereg horvát telep volt,¹⁸ úgyhogy Semptét valósággal körülfojták a horvát telepek. Hogy a semptei névtelen ilyen módon jutott a horvát eredetihez, bizonyítja az a tény, amire

¹³ Bosanac Stjepan: *Junačke pjesme*, II. k., 1897, 138—141., 406—407. l. Megjegyzendő, hogy a kiadó Novi Pazar nevét kis betűvel szedette. Novi Pazar annyit tesz, mint „Újvásár”. Bosanac látva az ének földrajzi abszurditását, a kis betűkkel segíteni akart a derék népénekesein.

¹⁴ *Századok*, 1884, 677. l.

¹⁵ Hóman—Székfű: *Magyar Történet*, V. k., 82., 83., 88. l.

¹⁶ Szedenich File: *Naši pišci*, 1912, 71—72. l.

¹⁷ Ujević Mate: *Gradišćanski Hrvati*, 1933, 9. l.

¹⁸ L. Husek Jan cikkét a *Zbornik radova III. kongresa slavenskih geografa*. (Beograd, 1933.) 215—217. l.

már Szilády is utalt, hogy a tárgy egy feldolgozása megvan a morváknál is.¹⁹

De kimutatható-e valami tényleges kapcsolat a nyugatmagyarországi horvát románe és a magyar széphistória szövege között? A széphistória 1570-ben jegyeztetett fel, a horvát románe csak háromszáz év múlva. E háromszáz év nem mult el nyom nélkül a horvát szöveg felett. Feltűnő a nevek elveszése, a hősnőé kivételével. Vannak azonban ennél kézzelfoghatóbb találkozások is a két vers között. A magyar széphistória egy krónikás bevezetés után (1–4. sor) negyvennégy soron át (5–48.) gondolatról-gondolatra követi a horvát románe 1–34. sorát (táborbaszólítás, a leány vállalkozása, készülése és táborbaérkezése, a király kételkedése, a selyempuskapróba). A különbség csak az, hogy a magyar szöveg részletezőbb, áradozóbb. Valószínűleg valaha a horvát szöveg is bővebb volt. Miután a következő két igen jellegzetes sor minden más horvát változatban megvan, megvolt eredetileg a nyugatmagyarországiban is:

Te szép tekintésed leány módra vagyon,
Te járásod neked férfi módra vagyon.

A nyugatmagyarországi változatban ezután rögtön az úszási próba jön, míg a magyar széphistóriában három más próba: a célbalövés, a kőhajítás és a versenyfutás. A horvát románe utolsó sorában a leány azt mondja a királyfinak: elég próba alá vetettél. Ez az elég több lesz kettőnél és a népmesei hagyomány is legalább három próbát kíván. A magyar széphistória említett próbái különféle horvát változatokban megtalálhatók. Ez valószínűvé teszi, hogy eredetileg megvoltak a nyugatmagyarországiban is, bár ennek ellentmond az, hogy a Dunčič Romanijában sincsenek meg. Feltűnő, hogy a magyar széphistória az orsófegyverpróbára 16 sort, a céllövésre 8 sort, a kődobásra és a versenyfutásra 4–4 sort, az ivási versenyre 20 sort szentel. Az említett három próba, úgy látszik, már csak lerövidült formában szerepelt a horvát mintában. A magyar széphistória megőrizte őket, a horvát románe a lerövidült s ezért érdektelen pró-

¹⁹ *Régi Magyar Költők Tára*, VI. k., 312. l., Wenzig József: *Westslawischer Märchenschatz*, III. Ausgabe, 1870. A vers címe: *Das herzhafte Mädchen* (228–229. l.). Az ötvensoros versben egyetlen név sincs. A háborúba hitt paraszt helyett legkisebb lánya vonul be huszárruhában. Megveri a törököt és a császár fia elveszi.

bákat utóbb, az ó-hazában és nyugatmagyarországon egyaránt elejtette.

A versenyívás egyetlen horvát változatban sincs meg. Ez a semptei névtelen találmánya lesz. Valószínűvé teszi ezt a feltevést az a körülmény, hogy itt egyszerre kiesik a magyar költő a naiv mesélő-stílusból és latinus műveltségét elárulva arról beszéli, hogy „Bacchus istennek áldozni kezdenek”. Lehet különben, hogy a horvát népénekes adta az ivási verseny eszméjét. Novi ugyanis a Vinodol főhelye. Vinodol annyit tesz, mint bor völgye.

A magyar széphistóriában most a fürdési próba jön, mely elől Bankó leánya az apja várára tört ellenség ürügye alatt megszökik. Ez a próba hiányzik a nyugatmagyarországi románcból, de több horvát változatban megvan. Az egyik veglia-vinodoli változatban (*Sultanija*) a fürdési próba kombinálódik a versenyúszással lett versenyfutással és a Dunán való átkeléssel. Ha tekintetbe vesszük, hogy a horvát románc 48 sorából 34 esik az előzményekre és az első próbára, alig kételkedhetünk abban, hogy a románcnak az a része, mely az első próba után történt eseményeket tárgyalja, mai formájában hiányos. Nem lesz tehát alaptalan az a feltevésünk, hogy valamilyen formában eredetileg ez a próba is megvolt versünkben.

Feltűnő, hogy valamennyi horvát változatban, melyben megvan a folyón való átkelés és az ezzel kapcsolatban való önleplezés, amennyiben a folyó megvan nevezve, egy eset kivételével, mindig a Dunáról van szó. A Dunát emlegetik a veglia-vinodoli változatok is, pedig onnan a Duna igazán messze van. Amint a ragúzai drámák, ha a cselekvényt valami fantasztikusan szép és hatalmas városba akarják tenni, a budai királyi várat választják ki, ugyanígy járt el a tengerparti horvát népénekes a sohasem látott Dunával, a középkori hatalmas magyar királyság főfolyójával. A horvát népénekes az Adria kis horvát folyóit ismerte és a Dunát ezeknél háromszor-négyszer szélesebbnek képzelte. Így beszélhetnek hősei egyik partról a másikra és láthatja a király a tulsó partról az önleplezést. A nyugatmagyarországi változat énekese is megtartotta ezt a veglia-vinodoli elképzelést, pedig ő ismerhette a Dunát. Ennek magyarázatánál figyelembe kell vennünk a népköltés konzervatív jellegét s azt a körülményt, hogy Sopronudvard viszonylag távol van a Dunától, végül azt, hogy a Dunán való átúszást igen hangzatos és plasztikus sorok írták le, melyek éppen ezért dacoltak az idővel és a tényekkel:

Mlad kraljićac skraj Dunoja,
A divojka srid Dunaja,
Mlad kraljićac srid Dunaja,
A divojka prik Dunaja.

A semptei névtelent ilyen szempontok nem kötötték és a Dunát is jól ismerte. Bankó leányát tehát szép, könnyű gályába ülteti, a gálya megy a Duna vizének aláfolyásában. Mikor a leleplezés megtörténik, a király és kísérete nagy, szép sajkán sietnek a leány után, de nem érik utol, mert oly gyorsan megy a gálya a jó Duna mentében, mint a láthatatlan sebes szél futása. Bankó leánya eszerint nem kel át a Dunán, semmi sem árulja el, hogy a gálya messzire úszna a parttól. A semptei névtelen összhangba hozta a valóságot a széphistória elbeszélésével.

Az önelleplezés, a király szerelmi ajánlata és felsülése egyezik a nyugatmagyarországi románcban és a magyar széphistóriában. A széphistória végső jelenete, melyben a vén Bankó „nagy fen hahottával nevet vala“ leánya kalandjain, hiányzik minden horvát változatból. De néhány változatban számonkérlik a leánytól, hogy nem vesztette el erényét. Ez megvan az egyik vegliavinodoli változatban is (*Sultanija*). A semptei névtelen mintájában ez a jelenet talán még megvolt és ezt alakította át, mindenestre öletesen, míg a horvát románcban, mint lényegtelen, az eredeti jelenet utóbb elveszett. Eredeti a széphistória krónikás befejezése.

Végeredmény: a magyar széphistória első harmada pontosan követi a nyugatmagyarországi horvát románcot, a további kétharmadában is sok kapcsolatot mutatható ki, három századnyi távolság ellenére. Bebizonyítottunk tehát, hogy a semptei névtelen horvát mintája a nyugatmagyarországi románc őse volt.

Már a széphistória felfedezője foglalkozott azzal a kérdéssel, miként történt a horvát minta megmagyarosítása, a történetnek magyar környezetbe való áttétele. Ő is és utána minden későbbi kutató, a széphistória Béla királyában IV. Bélát sejtí. Szegedy Rezső utalt rá, hogy az illyrizmus egyébként magyar-ellenes költői ismételtlen foglalkoztak IV. Béla személyével, állítólagos horvát népmondák alapján.²⁰ Ehhez, hozzátehetem, hogy Šenoa Ágost még 1881-ben is feldolgoz egy IV. Bélára vonatkozó népregét (*Šljivari*) és Šenoa e románca máig közkedveltségnek örvend horvát testvéreinknél. IV. Béla király, valamint testvér-

²⁰ *Budapesti Szemle*, 158. k., 416. 1.

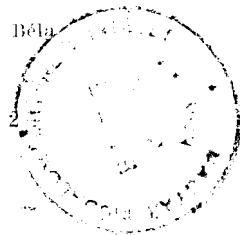
öcese Kálmán, a leghorvátabb Árpádházi herceg, igen népszerűek voltak Horvátországban és életük ismételten a legszorosabb kapcsolatban állott Horvátország sorsával. IV. Béla 1220—1226 között mint ifjabb király állott Horvátország élén, Kálmán herceg 1226—1241 között. A tatárjáráskor Béla király a babenbergi kísérlet után Zágrábba menekült, Kálmán herceget meg hű horvátjai, halálos sebével a muhi csata után, Čazmára szállították és ott helyezték örök nyugalomra. IV. Béla azután Trauba menekült, ahol emlékére egy, a tengerből kiemelkedő sziklahátat, ahol állítólag családostul lakott, máig Kraljev škuljnak (Scoglio di rè) neveznek. Spalatóban alussza örök álmát két kis Árpádházi hercegnő, Margit és Katalin, akik atyjuknak, Béla királynak, trauai bujdosása alatt haltak meg. A visszavonuló tatárokat a horvát Frangepánok verték tönkre Grobnik mezején. A Frangepánok kísérték vissza a nagy királyt Buda várába. A tatár veszedelem elmúltával a király a horvátokat elhalmozta kitiüntetésekkel. Akkor lett szabad királyi várossá Szlavónia fővárosa, Zágráb.²¹ A minden jel szerint nem kis műveltséggel bíró semptei névtelen Thuróczyból és Bonfiniből tudta ezeket.²²

De voltak a semptei névtelennek más okai is, hogy széphistóriáját IV. Béla udvarába tegye. A tatárjárás a török veszedelem beálltával, hogy úgy mondjuk, népszerűvé lett Magyarországon. A tatárjárás gyors lezajlásából merítették őseink reményt, hogy a török uralom sem fog örökké tartani. Egy évvel a Bankó leánya után írta meg Temesvári János a maga krónikáját „A Béla királyról, mint jöttek be a tatárok és elpusztították mind egész Magyarországot“, megmondva azt is, miért foglalkozik e tárggyal. A magyarokat bűneik miatt sujtotta az Isten a tatárjárással, amint most a török dülással. Vonják le ebből olvasói a tanulságot.²³ Azután meg volt egy kísérlet is a semptei névtelen előtt, mely egy nemzetközi tárgyú széphistóriát, mely horvát közvetítéssel érkezett hozzánk, IV. Béla korába tette. Ez Ráskai Gáspár széphistóriája, a *Vitéz Francisco* (1552).

²¹ Klaić: *Krčki knezovi*, 92—94. l.

²² A Frangepánok Vidović- és Škinelić-ágra való szakadása is IV. Béla uralkodása alatt történt.

²³ Kiadva: *Régi Magyar Költők Tára*, VIII. k., 178—200 l.

A két széphistória között van bizonyos tartalmi kapcsolat is. Mindkettőben férfiruhába öltözött nő játsza a főszerepet.²⁴

A Béla király idejébe való beállítást a semptei névtelen ügyesen oldotta meg. Meglepő történeti érzékkel IV. Béla korában történt események, akkor szerepelt személyek emlegetésével a korhúség illúzióját kelti az olvasóban. Egyetlen anakronizmus van a széphistóriában, ez azonban láthatólag tudatos. Bankó leánya a fürdési próba elől azzal a füllentéssel bujik ki, hogy apja várát törökök (!) és tatárok támadták meg. A semptei névtelen ezzel jelzi, hogy a leány elbeszélése kitalálás.

A semptei névtelennel korhúségre való törekvéjét kell szem előtt tartanunk, ha a széphistória két homályos pontját akarjuk megmagyarázni: kik azok a szentelt vitézek? És ki az a Bankó?

A szentelt vitézeket illetően a legkézenfekvőbb válasz az volna, hogy ezek a kericsztesek. Ez azonban nem lehet így, számuk miatt. A széphistória négyszer is beszél számukról, egyszer százhetvenhetet mond, háromszor hetvenhetet és ötvenegyet. (Ez mutatja, hogy a ránkmaradt fogalmazvány még nem volt végleges szöveg.) A semptei névtelent a vele való tüzetes foglalkozás alapján uagyon tanult és tudatos költőnek tartom. Éppen ezért meg vagyok győződve, hogy ezeket a számokat nem találta ki, hanem vette őket valahonnan. Lehet, ha a számok farrását megtaláljuk, ez új fényt fog vetni az egész széphistóriára. A vers előadása szerint ezek a szentelt vitézek rangban a főurak után következnek és a király udvari vitézeinek látszanak. De az udvari vitézek nem nevezhetők szentelteknek. Tudjuk azt, hogy a tatárjárás után Bélát Budára a Frangepánok mellett a johanniták kísérték el, akik részt vettek a Babenhergek elleni harcokban is. Tudjuk továbbá, hogy a ča-területen fekvő Zengg 1180–1260 között a templáriusok birtoka volt.²⁵ Mind a johanniták, mind a templáriusok valóban „szentelt” vitézek.

És ki az a Bankó? Széll Farkas utalt egy Bankóra, aki Ibrahim fia volt és 1263-ban Béla király egy pusztát adott neki.²⁶

²⁴ Ezek Szilády megállapításai. (*Régi Magyar Költők Tára*, VI. k. 304., 306., 310., 312. l.) L. még Szegedy Rezső: *A vitéz Francisco délszláv rokoni*. Irod.-tört. Közlemények, 1912, 407–412. l. A Ráskainál szereplő bosnyák vár neve helyesen: Srebrenik (ma Srebrenica). A férfiruhába öltözött nő szerepével a délszláv népköltésben tüzetesen foglalkozott Maretić Tomo (*Naša narodna epika*, 1969, 226–236. l.), de sem a nyugatmagyarországi, sem a vezgla-vinodoli változatokat nem ismeri.

²⁵ Klošić: *Krčki knezovi*, 1901, 68., 71., 90., 94. l.

²⁶ *Századok*, 1894. (73) l.

De maga Széll is elveti ezt a kombinációt. Dézsi Lajos a magyar széphistóriához írt jegyzeteiben azt a véleményét fejezi ki, hogy, — bár a Bankó név gyakran előfordul okleveleinkben, — a széphistória Bankója aligha lesz történeti név.²⁷ Bátor vagyok e véleményekkel szemben bizonyítani, hogy széphistóriánk Bankója senki más, mint Bánk bán. Ráskai Gáspár Vitéz Franciscójában egy Kasszander nevű nádor szerepel. Ez a név első hallásra elárulja, hogy a magyarnak mondott széphistória idegen eredetű. A semptei névtelen az adaptációt jobban akarta végrehajtani, bár — Ráskaitól eltérőleg — bevallja széphistóriája „fordítását”. A hősnő atyjává tehát egy valóban létezett, Béla királlyal kapcsolatban állott és közismert személyt tett meg. Három évvel széphistóriája keletkezése előtt (1537) írta meg Valkai András *Az nagyságos Bánk bánnak historia* (sic!) című krónikáját.²⁸ Valkai Bonfini alapján verseli meg a Bánk bán-legendát, mely a történeti valósággal szöges ellentétben áll. Valkai krónikája mindenesetre ismertebbé tette a XVI. század magyarja előtt a nádor nevét. A történeti Bánk bánnak volt köze Horvátországhoz és Béla királyhoz. Bánk bán kétszer is volt horvát bán, 1208—1209 és 1217—1218 között, tehát nádorsága előtt és után. A közélettől az aranybulla kiadása után vonult vissza, birtokaitól azonban csak 1240-ben fosztotta meg IV. Béla. Ami nevét illeti, tulajdonképpen Benedeknek hívták. E névnek horvát becéző formája Benkó, amiből a magyar Bankó és Bánk alakult. Bankó néven ismételtelen szerepel oklevelekben is.²⁹ És hogy a magyar széphistória horvát változatainak örökös Novija ne hiányozzék, Bánk bán 1206-ban újvári ispán volt. Újvár horvátúra fordítva Novigradnak hangzanék. A semptei névtelen a Bankó névvel a széphistória korhűségét akarta emelni. Úgyesen járt el. A horvát eredetű elbeszéléshez olyan férfit talált, akinek horvát kapcsolatai voltak. A tatárjárás ideje körül játszó széphistóriában élő személyként szerepeltethette Bánk bánt és joggal állíthatta róla, hogy akkor „vénsége miatt megnehezült vala”. Érthető, hogy Bánk bán más okokból is miért

²⁷ *Régi Magyar Költők Tára*, VIII. k., 466. l.

²⁸ Jó új kiadása Ballai Károlytól, 1930. 48. l., 8°. Ballai bevezető tanulmánya a Bánk bán-legendát keletkezésének legjobb összefoglalása.

²⁹ Erdújhelyi Menyhért: *Péter és Bánk bán összeesküvése*, 1893. 30, 31, 33—35, 41. l. Klaić *Povjest Hrvata*, Sv. I., 1899. 194. l. Érdekes, hogy Kisfaludy Sándor a maga Bánk bánját eredetileg Bankónak nevezte. (*Kisfaludy Sándor minden munkái*, 4. kiadás, VI. k. [1892], 551. l.)

vonakodik megjelenni az udvarnál és miért megy bele oly szívesen leánya kalandos vállalkozásába.³⁰

Miért nincs Bankó leányának neve? A horvát nevet a semptei névtelen nem használhatta, mert ez megrontotta volna a magyar adaptáció összhangját. És mert semmi adatunk sincs, volt-e Bánk bánnak leánya, egy találmányra adott névvel nem akarta gyöngíteni históriája történeti „hitelét“.

Szeretném hinni, hogy nem filológiai regényt írtam, hiszen kombinációimat a történeti valóságba vert cölöpökre emeltem. És szeretném azt is hinni, hogy nemcsak a semptei névtelen közvetlen mintáját találtam meg, hanem a magyar széphistória irodalomtörténeti jelentőségét is sikerült pontosabban meghatároznom. Bankó leányát eddig is a XVI. század legbájosabb széphistóriájának tartottuk, én úgy látom, hogy a semptei névtelen több volt, mint egy széphistória ügyes adaptátora. Egyike volt ezázada legtöbb ízléssel és tudással bíró költőinek.

³⁰ Még azt sem állítja alaptalanul a semptei névtelen, hogy Bankó leánya Budáról a Dunán lefelé hajózva megy haza atyjához. Bánk bánnak Baranya-, Bács- és Szerémmegyében voltak birtokai (Érdujhelyi id. műve, 34., 40., 41. l.).